

פרק ג - פירוט הגופים שמעל לעולם שלנו³⁰

א. הגלגלים והכוכבים

"הגלגלים" - הם הנקראים "שמים" ו"רקיע" ו"זבול" ו"ערבות". והם תשעה גלגלים: גלגל הקרוב ממנו הוא גלגל הירח, והשני שלמעלה ממנו הוא גלגל שבו הכוכב הנקרא כוכב, וגלגל שלישי שלמעלה ממנו שבו נוגה, וגלגל רביעי שבו חמה, וגלגל חמישי שבו מאדים, וגלגל ששי שבו כוכב צדק, וגלגל שביעי שבו שבתאי, וגלגל שמיני שבו שאר כל הכוכבים שנראים ברקיע, וגלגל תשיעי הוא גלגל החוזר בכל יום מן המזרח למערב והוא המקיף ומסבב את הכל. וזה שתראה כל הכוכבים כאילו הם כולם בגלגל אחד ואף על פי שיש בהן זה למעלה מזה, מפני שהגלגלים טהורים וזכים כזוכית וכספיר לפיכך נראים הכוכבים שבגלגל השמיני מתחת גלגל הראשון.

כל גלגל וגלגל משמונה הגלגלים שבהם הכוכבים - נחלק לגלגלים הרבה, זה למעלה מזה, כמו גלדי בצלים. מהן גלגלים סובבים ממערב למזרח, ומהן סובבים ממזרח למערב כמו הגלגל התשיעי החוזר ממזרח למערב, וכולן אין ביניהם מקום פנוי.

כל הגלגלים אינן לא קלים ולא כבדים ואין להם לא עין (=צבע) אדום ולא עין שחור ולא שאר עינות. וזה שאנו רואין אותם כעין התכלת - למראית העין בלבד הוא לפי גובה האוויר. וכן אין להם לא טעם ולא ריח - לפי שאין אלו המאורעין מצויין אלא בגופות שלמטה מהן.

כל הגלגלים האלו המקיפין את העולם הן עגולין ככדור והארץ תלויה באמצע, ויש

הערות - ילמד ענוים דרכו

30 הדברים שיכתוב הרמב"ם בפרקים אלו הם תמצית התפיסה הפיזיקלית של אותם ימים. ההבנה האסטרונומית היתה שהכוכבים מסתובבים סביב כדור הארץ במסלולים דמויי גלגל, כך שהעולם כולו בנוי כמו גלדי בצל - כדור הארץ הוא הפנימי והגשמי ביותר, ומעליו גלדים חיצוניים ורוחניים יותר. כל הגלגלים הם בעלי חומר, אבל חומר זך יותר מהחומר של גוף האדם, ולכן ההשגה שלהם באלוהות גבוהה יותר. אולם יש ראשונים שמיאנו לסבור שלכוכבים או לגלגלים יש השגה כלשהי בה', וגם ערערו על המבנה כולו - עיין ריה"ל בכוזרי ד, כה שלגלגל על כל התפיסה (ועיין גם במאמר ה אותיות ב ויד). גם הרמב"ם במו"ע חלק ב פרקים טו, יט, כב ו-כד ערער רבות על כל הנחותיו של אריסטו על מה שנמצא למעלה מגלגל הירח, וכל שכן על סדר השכלים הנבדלים, ושמה שאמר במטפיזיקה (מדע האלוהות), הכל השערות ותפיסות לקויות. וקשה, מדוע בכל זאת הביא הרמב"ם את המבנה הזה בהלכותיו? אולם הדברים מתבהרים בסוף פרק ד, שם כותב הרמב"ם שעיקר הטעם לחובת העיסוק של האדם בחכמת הפיזיקה שבימיו הוא כדי להתמלא באהבת ה' וביראתו. אם כן לא בא הרמב"ם כאן לקדש את המבנה המדעי שהציע אריסטו, שהרי הוא עצמו ערער עליו במו"נ, אלא רק להציע בפני הלומד פרקים לחיזוק יראת ה' ואהבתו. אולם מה שכן יש להוציא מהמבנה שמוצג כאן הוא שישנה השתלשלות רוחנית כלשהי מהאלוה אל הנבראים. ואכן, על פי תורת הקבלה, מבחינה רוחנית העולמות הולכים ומשתלשלים זה מזה, מהבורא ועד העולם שבו אנו פועלים. על כן, אף שהמבנה הגשמי שהרמב"ם מתאר אינו נכון פיזיקלית, יש בו רמזים לראייה של העולמות הפנימיים.

מסלול 1: יום ה, יא אייר
מסלול 2: יום א, יג אייר
מסלול 3: יום ב, יב אייר
מסלול 4: יום ג, יא אייר

למקצת מן הכוכבים גלגלים קטנים שהן קבועים בהן ואין אותם הגלגלים מקיפין את הארץ אלא גלגל קטן שאינו מקיף קבוע בגלגל הגדול המקיף (=ירחים).

מספר כל הגלגלים המקיפין את כל העולם - שמונה עשר, ומספר הגלגלים הקטנים שאינן מקיפין - שמונה, וממהלך הכוכבים וידיעת שיעור סביבתן בכל יום ובכל שעה ומנטייתן מרוח דרום לרוח צפון ומרוח צפון לרוח דרום ומגובהן מעל הארץ וקריבתן - יודע מספר כל אלו הגלגלים וצורת הליכתן ודרך הקפתן. וזו היא חכמת חשבון, תקופות ומזלות. וספרים רבים חיברו בהן חכמי יוון.

גלגל התשיעי שהוא מקיף את הכל, חלקוהו החכמים הקדמונים לשנים עשר חלקים. כל חלק וחלק העלו לו שם, על שם צורה זו שתראה בו מן הכוכבים שלמטה ממנו, שהם מכוונים תחתיו, והם "המזלות" ששמותם: טלה, שור, תאומים, סרטן, אריה, בתולה, מאזניים, עקרב, קשת, גדי, דלי, דגים.

גלגל התשיעי עצמו אין בו לא חלוקה ולא צורה מכל הצורות האלו ולא כוכב, אלא בחיבור הכוכבים שבגלגל השמיני הוא שיראה בכוכבים גדולים שבו תבנית הצורות האלו או קרוב מהן, ואלו השנים עשר צורות לא היו מכוונות כנגד אותן החלקים אלא בזמן המבול שאז העלו להן שמות אלו, אבל בזמן הזה כבר סבבו מעט, לפי שכל הכוכבים שבגלגל שמיני כולם סובבים כמו השמש והירח אלא שהן סובבין בכבדות, וחלק שיתהלך השמש והירח כנגדו ביום אחד ילך כנגדו כל כוכב מהן בקירוב משבעים שנה.

כל הכוכבים הנראים יש מהן כוכבים קטנים שהארץ גדולה מאחד מהן, ויש מהן כוכבים גדולים שכל אחד מהן גדול מן הארץ כמה פעמים. והארץ גדולה מן הירח כמו ארבעים פעמים, והשמש גדולה מן הארץ כמו מאה ושבעים פעמים, נמצא הירח אחד מששת אלפים ושמונה מאות מן השמש בקירוב, ואין בכל הכוכבים כוכב גדול מן השמש ולא קטן מכוכב שבגלגל השני.

כל הכוכבים והגלגלים כולן בעלי נפש ודעה והשכל הם, והם חיים ועומדים ומכירין את מי שאמר והיה העולם, כל אחד ואחד לפי גדלו ולפי מעלתו משבחים ומפארים ליוצרם כמו המלאכים, וכשם שמכירין הקדוש ברוך הוא כך מכירין את עצמן ומכירין את המלאכים שלמעלה מהן, ודעת הכוכבים והגלגלים מעושה מדעת המלאכים וגדולה מדעת בני אדם³¹.

הערות - ילמד ענוים דרכו

31 בניגוד לרמב"ם, ריה"ל אינו מייחס לכוכבים דבר מלבד דברים שהם משפיעים מצד "טבעם", כמו האש שטבעה לשרוף, אבל אין להם הכרה ורצון ודעת. לכן גם הפער בין הרמב"ם לריה"ל בעיסוק בכוכבים - גדול. הרמב"ם רואה בהם נמצאים במדרגת חיים גבוהה יותר. אולם מנקודת מבטו של ריה"ל יש בהם חכמת ה' בעצם יצירתם ופעילותם, ואין בהם חכמה גדולה יותר משיש בנמלה, היינו חכמת ה': "גדולה מזאת, רושם ההשגחה והחכמה האלוהית דק יותר ונפלא יותר בנמלה ובדבורה... והאמת היא כי אין הכוכבים מועילים ולא מזיקים כי אם מצד איכותם, ודומים בזה לרוח ולאש"

מסלול 1: יום ה, יא אייר	מסלול 3: יום ב, יב אייר
מסלול 2: יום א, יג אייר	מסלול 4: יום ג, יא אייר

ב. כדור הארץ וארבעת היסודות

ברא האל למטה מגלגל הירח גולם אחד שאינו כגולם הגלגלים, וברא ארבע צורות לגולם זה ואינן כצורת הגלגלים, ונקבע כל צורה וצורה במקצת גולם זה: צורה ראשונה צורת האש - נתחברה במקצת גולם זה ונהיה משניהן גוף האש. וצורה שנייה - צורת הרוח נתחברה במקצתו ונהיה משניהן גוף הרוח. וצורה שלישית - צורת המים נתחברה במקצתו ונהיה משניהם גוף המים. וצורה רביעית - צורת הארץ נתחברה במקצתו ונהיה משניהם גוף הארץ. נמצא למטה מן הרקיע ארבעה גופין מוחלקין זה למעלה מזה וכל אחד ואחד מקיף את שלמטה ממנו מכל רוחותיו כמו גלגל, הגוף הראשון הסמוך לגלגל הירח הוא גוף האש, למטה ממנו גוף הרוח, למטה ממנו גוף המים, למטה ממנו גוף הארץ, ואין ביניהם מקום פנוי בלא גוף כלל.

ארבעה גופות האלו אינם בעלי נפש ואינם יודעים ולא מכירים אלא כגופים מתים, ויש לכל אחד ואחד מהם מנהג (=טבע) שאינו יודעו ולא משיגו ואינו יכול לשנותו. וזה שאמר דוד (תהלים קמח, ז-ח): "הֲלֵלוּ אֶת ה' מִן הָאָרֶץ תְּנִינִים וְכָל תְּהוֹמוֹת אֵשׁ וְכָרֶד שֶׁלֵג וְקִיטוֹר"³², וביאור עניין הדברים הללוהו בני אדם - מגבורותיו שתראו באש ובכרד ובשאר ברואים שתראו למטה מן הרקיע, שגבורתם תמיד ניכרת לקטן ולגדול.

שאלות מנחות:

- ✦ מדוע הכניס הרמב"ם את חכמת האסטרונומיה שהיתה בימיו בספר ההלכתי שלו, בהלכות יסודי התורה?
- ✦ האם ראה הרמב"ם בתיאור העולם כפי שציירוהו הפילוסופים היוונים דבר מוכרח שמקורו בתורת ישראל?
- ✦ האם ישנם עקרונות אמוניים שניתן ללמוד מהתיאור הנ"ל גם כשבפועל יודעים שאין הוא נכון?

הערות - ילמד ענוים דרכו

(כוזרי ג, יז. ועיין גם א, סח-עז).

32 כלומר בניגוד לפסוק "הללויה הללו את ה' מן השמים..." שהרמב"ם מפרש שגרמי השמים מכירים את האל ומשבחים אותו, באשר לעולם הגשמי פירש שהאדם משבח את האל בעבורם. אולם כמובן ניתן לפרש שגם מה שנאמר על גרמי השמים שמהללים או מספרים כבוד ה' - הכוונה שאנו מראייתנו אותם מהללים את ה'.

מסלול 1: יום ה, יא אייר	מסלול 3: יום ב, יב אייר
מסלול 2: יום א, יג אייר	מסלול 4: יום ג, יא אייר